Азәрбајҹан
Ушаг вә Ҝәнҹләр
Әдәбијјаты
Нәшријјаты

Бакы — 1961

234 362-1
1315

Мирзә Шәфи Вазеһ

Нәғмәләр

2264/22

М. Ф. Ахундов адына Азәрбајҹан Дөвләт KİTABXANASI

Азербайджанская Гос.
КНИЖНАЯ ПАЛАТА
Баку, ул. Мясникова

В 15

Бөјүк Азәрбајҹан шаири вә мүтәфәккири Мирзә Шәфи Вазеһин бу китабы Азәрбајҹан дилиндә илк дәфә чап олунур.

Китабда шаирин азәрбајҹанча ше'рләри, фарсча јаздығы ше'рләринин орижиналы вә сәтри тәрҹүмәләри, алманча ше'рләринин бәдии тәрҹүмәләри верилмишдир.

Рәссамы **Казым Казымзадә**

Тәртиб едәни вә редактору
Фируз Садыгзадә

ТӘРҸҮМӘЧИДӘН

Мирзә Шәфи Вазеһ дүнја халгларынын ән чох танындығы шаирләрдән биридир. Онун бәдии јарадычылығы илә дүнјанын ән көркәмли сәнәткарлары марагланмышлар. «Әдәбијјат вә инҹәсәнәт гәзети»нин 1960-ҹы ил 3 сентјабр тарихли нөмрәсиндә Мирзә Шәфи һаггында кениш гејдләри илә чыхыш едән маҹар әдәбијјатчысы Дјерд Радонун мәгаләси бу марағын нәинки азалдығыны, бәлкә даһа да артдығыны сүбут едир.

Истисмар, зүлм вә әсарәтин һаким олдуғу ҹәмијјәтдә јашајан әсил шаирләрин һәр биринин мүтләг бир фаҹиәси олур. Хаганини, Нәсимини, Вагифи, Һадини, Сабири, Пушкини вә Лермонтову хатырламаг кифајәтдир Мирзә Шәфинин фаҹиәси исә икитәрәфли олмушдур.

Өмрүнү чәтинлик вә мәһрумиjjәтлә кечирән шаирин јарадычылыг талеји дә фачиәлидир. Башга халгларын дилиндә јүзләрлә ше'ри сәсләнән Мирзә Шәфинин индијә кими ана дилиндә чүз'и бир гисм ше'ри мә'лумдур. Бу ше'рләри тапыб үзә чыхардыгларына көрә һеч шүбһәсиз көркәмли әдәбиjjатшүнасларымыз С. Мүмтаз вә Ә. Ә. Сеjидзадәjә миннәтдар олмалыјыг. Лакин, бунунла белә бу саһәдә чох аз иш көрүлмүшдүр. Мирзә Шәфи ше'рләринин Азәрбајчан дилинә тәрчүмәси һәләлик бөјүк шаирин әдәби ирсинин мүәjjән чәһәтләри илә дә олса охучуларымызы таныш етмәк мәгсәдини изләjир.

1879-чу илдә Петербургда чыхан «Живописное обозрение» өз нөмрәләриндән бириндә јазмышды: «Мирзә Шәфи ше'рләри һәтта татар (Азәрб.) дилинә тәрчүмә едилмишдир». Еjни фикри 13 ил сонра «Das magazin fur literatur» гәзети дә јазмышды. Буну јазанларын, мәсәләнин әсил маһиjjәтиндән хәбәрдар олуб-олмамаларыны бир кәнара гојсаг, мәгсәдләри әсәр мүәллифинин Боденштедт олдуғуну көстәрмәк иди.

Инди Мирзә Шәфинин бә'зи ше'рләрини алманчадан азәрбајчанчаја тәрчүмә етмәклә биз вахтилә дејилмиш бу јаланы бу күн доғруја чыхармырыгмы? Гәтиjjән јох!! Чүнки артыг Боденштедтин плакиаторлуғу чохлу тәкзибедилмәз дәлилләр әсасында сүбут едилмишдир. Әлдә олан бә'зи орижинал ше'рләрин алман тәрчүмәси илә тутушдурулмасы, Боденштедтин Мирзә Шәфи ше'рләринин әсасән дүзкүн вә поетик бир дилдә тәрчүмә етдијини көстәрир. Онун бәдии тәрчүмә саһәсиндә тәчрүбәси шүбһәсиз аз дејилди. Бу барәдә Пушкин, Лермонтов поезијасынын јахшы тәрчүмәчиси кими танынан Боденштедт һаггында А. И. Кертсенин фикирләри илә таныш олмаг кифајәт-

дир. Лакин, онун тәрчүмәләри һеч шүбһәсиз, бир сыра әлавә вә тәһрифләрдән дә азад дејил. «Мирзә Шәфи нәгмәләри», «Мирзә Шәфи ирсиндән» китабларында Хәjjам, Һафиз, Фүзули ше'рләриндән парчалар да тапмаг мүмкүндүр.

Бу бизи, һеч дә кениш охучу күтләсини Мирзә Шәфинин ирси илә таныш етмәк арзусундан чәкиндирмәмәлидир. Охучуларымыз нәзәри китаблардан Боденштедтин плакиаторлуғу һаггында кифајәт гәдәр инандырычы мә'лумат алмышлар[1]. Лакин, Боденштедтин өз адына чыхмаг истәдији ше'рләр индијә кими бир күлл һалында шаирин ана дилинә тәрчүмә олунуб, нәшр едилмәмишдир.

Бизчә, ше'рләрин алман дилиндән тәрчүмәсини бу чәһәтдән кәләчәкдә дә, (һәләлик орижинал ше'рләрин өзү тапылана гәдәр) давам етдирмәк лазым кәләчәкдир.

Ше'рләри алманчадан тәрчүмә едәркән биз о дөврүн шәрг ше'ри үслубуна хас ибарә вә тәшбеһләрдән, әрәб, фарс тәркибләриндән вә саирәдән истифадә едиб охучуда иллүзија јаратмаг јолу илә кетмәк истәмәдик. Лакин Мирзә Шәфини үслуб нөгтеји-нәзәриндән мүасирләшдирмәк фикриндән дә узагыг.

Охучу бу китабчадакы ше'рләрин алман дилиндән тәрчүмә олундуғуну билир.

Шаирин әлимиздә олан вә һәмин китабда верилән Азәрбајчан, фарс дилләриндә олан бир нечә ше'ри, гәзәл вә мүхәммәси, рүбаи вә бејтләри исә онун үслубунун апарычы мејли һаггында там тәсәввүр јаратмаг үчүн аздыр.

Шүбһәсиз, тәрчүмә етдијимиз ше'рләрин кәләчәкдә әсли тапылдыгда, бунлар орижинала нисбәтән солғун көрүнәчәкдир. Бизим тәрчүмәләр јәгин ки, мүәjjән гүсур-

---

[1] Бах: А. А. Сеид-заде, «Мирза-Шафи или Боденштедт?». Издательство АГУ, Баку, 1940.

лардан да, азад дејилдир. Биз өз хејирхаһ мәсләһәтләри вә ағыллы тәнгиди гејдләри илә ишимизә көмәк едәчәк јолдашлара габагчадан тәшәккүр едирик. Гој бу кичик тәшәббүс бөјүк шаиримизин ирсини әмәли шәкилдә ашкара чыхармаг саһәсиндә чохдан бәри дајанмыш ахтарышлары чанландырмаға вә сүкут бузуну гырмаға көмәк етсин.

Аслан Асланов

МИРЗӘ ШӘФИ ВАЗЕҺ

Мирзә Шәфи Вазеһ тәгрибән 1792-чи илдә Кәнчә шәһәриндә доғулмушдур.

Мирзә Шәфинин атасы Кәрбәлајы Садыг 1804-чү илә гәдәр Кәнчә ханынын ме'мары олмушдур. 1804-чү илдә Сисиановун команданлыг етдији чар ордусу Кәнчә шәһәрини алдыгдан сонра Кәнчә ханлығына сон гојулду. Бу, ханын тикинти ишләри илә мәшғул олан Кәрбәлајы Садығы јеканә вә сон кәлир мәнбәјиндән мәһрум етди, онун мадди вәзијјәтинә чидди тә'сир көстәрди.

Кәрбәлајы Садығын ики оғлу вар иди. Бөјүк оғлунун ады Әбдүләли, кичијинкинин исә Шәфи иди. Атасы Әбдүләлини өз сәнәтини давам етдирмәк үчүн шакирдлијә вермиш, Шәфини исә кәләчәкдә руһани рүтбәси алмаг мәгсәди илә Кәнчә мәдрәсәсинә гојмушду.

Шәфи мәдрәсәдә әрәб, фарс дилләрини вә шәриjjәт елмләрини өjрәнмәклә бәрабәр, о вахтлар кениш jajылмыш олан шәрг поезиjасы нүмунәләри илә дә таныш олур. Шәфи һүснхәт дәрсләринә хүсуси мараг көстәрир.

Шәфи һәлә мәдрәсәдә охудуғу заман атасы вәфат едир. Дөврүнүн мәдәни адамларындан олан Һачы Абдулланын Тәбриздән Кәнчәjә гajытмасы вә кәнч Шәфини өз һимаjәси алтына алмасы, кәләчәк шаирин инкишафына мүһүм тә'сир көстәрир.

Кәнчәнин молла вә ахундлары Һачы Абдуллаjа дүшмән мүнасибәт бәсләjирдиләр: чүнки, Һачы Абдулла онларла мүнагишәjә киришир, дини бахыш вә уjдурмаларынын чәфәнкиjат олдуғуну көстәрирди. Тә'лим алдығы моллалара гаршы чох соjуг вә е'тинасыз олан кәнч Шәфи, ону һимаjәсинә көтүрән Һачы Абдуллаjа дәрин мәһәббәт бәсләjирди. Һачы Абдулла исә кәләчәк мүтәфәккир вә шаирдә елм вә мәдәниjjәтә бөjүк һәвәс оjадырды. Бүтүн бунлар моллаларын диггәтини чәлб етмәjә билмәзди. Шәфи, нәһаjәт бир күн көзүнү ачыб өзүнү мәдрәсәдән кәнарда көрдү.

Һачы Абдулланын мәсләһәти илә Шәфи мәғлуб олмуш Чавад ханын гызы Пүстә ханымын jанында бинакүзарлыг вә jазы-позу ишләрини идарә етмәк үчүн гуллуға көтүрүлүр. Бу замандан Шәфи—Мирзә Шәфи деjә таныныр.

1826-чы илдә Иранла Русиjа арасында мүһарибә башлаjыр. Иранлылар Кәнчәни ишғал едирләр. Чавад ханын оғлу Уғурлу ханын итаәтинә верилән Кәнчә шәһәриндә онлар анчаг үч аj гала билирләр. Иранлыларын Шамхор алтында мәғлубиjjәти вә Кәнчәдән сыхышдырылыб чыхарылмасындан сонра Уғурлу хан бачысы Пүстә

ханымы да көтүрүб Ирана гачыр. Беләликлә, Мирзә Шәфи jенидән мәсчидә гajыдыр, һүчрәләрин бириндә мүхтәлиф китабларын үзүнү көчүрмәклә мәшғул олур ки, бир тәһәр күзәран кечирсин. Мирзә Шәфинин вәзиjjәти она бу вахта гәдәр көмәклик едән Һачы Абдулланын 1831-чи илдә вәфат етмәси илә даһа да чәтинләшир. Онсуз да аз кәлир кәтирән көзәл дәст-хәтти тезликлә она кәрәксиз олур. Иранда артыг литографиjадан истифадә олундуғу үчүн китаблары әл илә көчүрмәjә даһа еһтиjач галмырды.

Мирзә Шәфи әрәб вә фарс дилләриндән фәрди дәрс вермәклә доланмаға мәчбур олур.

Отузунчу илләрин әввәлләриндә Мирзә Шәфи кәнч Мирзә Фәтәли Ахундов илә таныш олур вә она өз атеист көрүшләри илә чидди, хеjирхаһ тә'сир көстәрир. Өзүнүн мә'нәви һәjатында бөjүк тәбәддүлат jарадан бу һәjәчанлы көрүшләри һаггында Мирзә Фәтәли Ахундов әтрафлы бәһс етмишдир.

Бөjүк мүтәфәккир өз тәрчүмеjи-һалында jазыр:

«Кәнчә мәсчидинин һүчрәләриндән бириндә бу вилаjәт әһалисиндән Мирзә Шәфи адлы бириси jашаjырды: бу адам нөвбәнөв елмләрдән башга, нәстә'лиг jазысыны да чох jахшы jазырды. Бу һаман Мирзә Шәфидир ки, Алманиjа мәмләкәтиндә онун һәjаты вә фарсча ше'рдә малик олдуғу фәзиләти һаггында мә'лумат jазылыбдыр. Мән икинчи атамын буjруғу үзрә һәр күн бу шәхсин jанына кедиб, нәстә'лиг jазысынын мәшгини едирдим. Беләки, кет-кедә мәнимлә бу мөһтәрәм шәхсин арасында үлфәт вә үнсиjjәт һасил олду. Бир күн бу мөһтәрәм шәхс мәндән сорушду: «Мирзә Фәтәли, елмләри тәһсил етмәкдә мәгсәдин нәдир?» Чаваб вердим ки, руһани олмаг истә-

јирәм. Деди: «Сән дә, онлар кими, ријакар вә шарлатанмы олмаг истәјирсән?» Тәәччүб вә һејрәт етдим ки, бу нә сөздүр?.. Мирзә Шәфи мәним һалыма бахыб деди: «Мирзә Фәтәли, өз һәјатыны бу гаракуруһун ичәрисиндә пуч етмә, башга бир мәшгулијјәт гәбул ет!»

Онун руһаниликдән нифрәт етмәсинин сәбәбини сорушдугда, о күнә гәдәр мәним үчүн өртүлү галан мәтләбләри ачмаға башлады. Икинчи атамын һәччдән гајытмасына гәдәр Мирзә Шәфи бүтүн мәталиби-ирфанијјәни мәнә тәлгин етди вә көзүмүн габағындан гәфләт пәрдәсини галдырды»[1].

Көрүндүјү кими, мәһз Мирзә Шәфинин тә'сири илә М. Ф. Ахундов руһани олмаг мәгсәдиндән имтина етмиш вә 1832-чи илдә Нуха гәза мәктәбинә дахил олмушдур.

1840-чы илдә М. Ф. Ахундов Тифлис гәза мәктәбиндә шәрг дилләри үзрә мүәллим ишләјирди. Һәмин ил о, бу вәзифәдән чыхаркән өз јеринә Мирзә Шәфини мәсләһәт көрмүшдү. Гәза мәктәбинин Азәрбајчан дили үзрә мүәллими вәзифәсини тутмаг үчүн хүсуси имтаһан вердикдән сонра Мирзә Шәфи бу вәзифәјә гәбул едилмиш, узун заман јурд салыб Тифлисдә јашамышдыр.

Мирзә Шәфи гәза мәктәбиндә ишләмәклә јанашы, фәрди дәрс вермәклә дә мәшғул иди. Артыг Кәнчә молла вә руһаниләринин һүчумундан узаг олан шаир бурада дөврүнүн габагчыл адамлары илә даһа јахындан таныш олмаг имканы әлдә едир. О, Ахундов, Бакыханов, Абовјан, Будагов вә башгалары илә јахын достлуг әлагәсинә

---

[1] Аз. ССР ЕА-сы јанында республика әлјазмалары фонду, инв. № 490, («Биография Колонел Мирза Фатали Ахундзаде»).

кирир. Мирзә Шәфи алман сәјјаһы, рус вә шәрг поезијасынын тәрчүмәчиси Фридрих Боденштедтлә дә Тифлисдә көрүшмүшдүр.

Боденштедт Тифлисдә икән Азәрбајчан вә фарс дилләрини өјрәнмәјә башламышды. Мирзә Шәфи она дәрс дејирди. Мирзә Шәфи дәрс заманы она Фирдовси, Хәјјам, Сә'ди, Һафиз вә Фүзулинин ше'рләриндән охујар, даһа чох өз ше'рләрини јаздырарды.

Боденштедт јазыр: «Һәфтәдә үч дәфә дәрс кечирдик, дәрсдә һәмчинин Мирзә Шәфинин дикәр тәләбәләри иштирак едирдиләр. Ахырда «Диван» башланырды. Мирзә Шәфи сөз алыб өз нәғмәләрини охујур вә бизә изаһ едирди. Һәмин нәғмәләрин чох бөјүк бир һиссәси демәк олар ки, мәним көзләримин өнүндә јаранмышдыр»[1].

Бир дәфә «Дивани-һикмәтдән»[2] сонра бағда Мирзә Шәфи илә кәзмәјә чыхан Боденштедт онун бәдаһәтән ше'р сөјләмәсинә өз тәәччүбүнү билдириб дејир: «Еј мәним мүдрик мүәллимим, нечә олур ки, сән өз нәғмәләрини бу гәдәр тез дүзәлдирсән?» Мирзә Шәфи орадача топладығы күлләрдән бир дәстә бағлајыб, Боденштедтә верир вә дејир: «Будур, бах, бу күл дәстәсини мән бир ан ичиндә дүзәлтдим. Һалбуки, бу күлләр бир анда әмәлә кәлиб ачылмамышдыр, мәним ше'рләрим дә, бунун кими»[3].

Боденштедт јазыр ки, мән Ермәнистан сәјаһәтиндән гајытдыгдан сонра Мирзә Шәфи өзүнүн ше'рләр күллијјатыны мәнә бағышлады. О, Тифлисдән кедәркән апарды-

---

[1] Tausend und ein Tag im Orient, B, 1850.

[2] Мирзә Шәфинин Тифлисдә тәшкил етдији әдәби мәчлис. (Ред).

[3] Tausend und ein Tag im Orient, B, 1850. сәһ. 273.

гы дәфтәрләрдән бәhс едәрәк буну да көстәрир ки, hәмин дәфтәрләр шаирин татар (Азәрбајҹан) вә фарс дилләриндә јаздығы нәғмәләрдән ибарәт иди[1].

Артыг Совет әдәбијјатшүнаслығында мүәјјән едилмишдир ки, сонралар Алманијада Боденштедт тәрәфиндән «Мирзә Шәфи нәғмәләри» вә «Мирзә Шәфи ирсиндән» адлы китабларда дәрҹ едилән вә XIX әсрин 70-ҹи илләриндә Мирзә Шәфинин өлүмүндән сонра Боденштедтин өз адына чыхмаг истәдији ше'рләрин демәк олар ки, там әксәријјәти Мирзә Шәфијә мәхсусдур. Гејд етмәк лазымдыр ки, Мирзә Шәфи hаггында hәгигәтин мејдана чыхарылмасы, онун бәдии јарадычылығынын тәhлили, ичтимаи-фәлсәфи фикирләринин өјрәнилмәси саhәсиндә әдәбијјатшүнаслардан Ә. Ә. Сејидзадә, С. Мүмтаз, Е. Ениколопов; профессорларымыздан М. Рәфили, Ф. Гасымзадә, Һ. Һүсејнов, М. Гасымов вә академик А. Маковелскинин хүсуси хидмәтләри олмушдур.

«Мирзә Шәфи нәғмәләри»нин Алманијада илк чапы бөјүк мүвәффәгијјәтлә гаршыланмышдыр. Илк дәфә 1851-ҹи илдә нәшр едилән hәмин ше'рләрин 1893-ҹү илдә 145-ҹи, 1924-ҹү илдә исә 170-ҹи нәшри чапдан чыхмышды. Индијә гәдәр hәмин китаб 300 дәфәдән артыг нәшр едилмишдир.

«Мирзә Шәфи нәғмәләри» франсыз, инкилис, италјан, исвеч, hолланд, данимарка, испан, португал, рус, чех, мачар, јәhуди вә с. дилләрдә дәфәләрлә чап олунуб кениш јајылмышдыр. Бурадан да Боденштедтин өзүнү бу ше'рләрин тәрҹүмәчиси кими дејил, мүәллифи кими гәләмә вермәсинин сәбәби ајдындыр.

---

[1] Aus dem Nachlasse Mirza Schaffys, Berlin, 1875. сәh. 206.

Боденштедт 1847-ҹи илдә Тифлиси тәрк едир. Бундан бир ил сонра, јә'ни 1848-ҹи илдә Мирзә Шәфи дә Тифлисдән көчүб Кәнҹәјә кәлир. О, бурада гәза мәктәбиндә Азәрбајҹан дили мүәллими вәзифәсиндә ишләјир Лакин Мирзә Шәфи ики илдән сонра јенидән керијә гајыдыр, Тифлис кимназијасында Азәрбајҹан вә фарс дилләриндә дәрс дејир. Өлүмүндән бир аз әввәл Мирзә Шәфи hәмин кимназијанын мүәллими И. И. Григорјевлә бирликдә Азәрбајҹан дилини өјрәнәнләр үчүн дәрслик јазыб hазырламышды.

Мирзә Шәфи 1852-ҹи илдә вәфат етмишдир. О, профессор М. Рәфилинин јаздығы кими «тәнhа, унудулмуш, сојулуб талан едилмиш бир hалда вәфат етди. Лакин, онун бә'зи ше'рләри халг арасында, hәмчинин әлјазмалары шәклиндә галараг, Авропа дилләринә тәрҹүмә едиләрәк шаирә дүнја шөhрәти газандырды»[1].

Мирзә Шәфинин әдәби јарадычылығыны, онун ичтимаи-сијаси вә фәлсәфи көрүшләриндән ајры тәсәввүр етмәк олмаз. Шаирин ичтимаи-фәлсәфи көрүшләринин онун бәдии јарадычылығында нә гәдәр кәскин ифадә олундуғуну тәсәввүр етмәк үчүн әлдә олан ики мисралы орижинал бир ше'рини мисал чәкмәк кифајәтдир. Бу ше'рдә шаирин дин вә дин хадимләринин ич үзүнү бөјүк бир маhарәт вә ҹәсарәтлә ачыб ифша етмәсинә hејран галмамаг олмур. О, үзүнү моллалара тутуб дејир:

Мин ев јыхыб, тикирсиниз бир бош минарә,
Әршә чыхыб гонаг кедин пәрвәрдикарә!

---

[1] М. Рафили. «Мирза Шафи в мировой литературе» Азернешр, Баку, 1958. сәh. 107

Мирзә Шәфинин вахты илә әдәбијјатшүнас Салман Мүмтаз тәрәфиндән әлдә едилән оржинал ше'рләринин әсас һиссәсини мәһәббәт лирикасы тәшкил едир. Мирзә Шәфинин әлдә олан гәзәл, мүхәммәс вә рүбаиләри онун нә гәдәр зәнкин јарадычылыг тәчрүбәсинә вә јүксәк исте'дада малик олдуғуну көстәрир. Бу ше'рләр классик поезијанын ән јахшы нүмунәләри һесаб олуна биләр. Лакин, бунлар шаирин мәһәббәт лирикасы, дил вә үслуб хүсусијјәтләринин бә'зи мүһүм чәһәтләри һаггында мүәјјән тәсәввүр јаратмаға көмәк етсә дә, үмуми дүнјакөрүшү, ичтимаи-сијаси вә фәлсәфи әгидәсини ајдынлашдырмаг үчүн елә зәнкин мә'лумат вермир. Буна көрә дә, һәмин мәсәләләри ајдынлашдырмаг мәгсәди илә «Мирзә Шәфи нәғмәләри» вә хүсусән «Мирзә Шәфи ирсиндән» адлы китаблара мүрачиәт етмәк лазымдыр. Боденштедтин тәрчүмә заманы шаирин ше'рләрини бә'зән форма вә ја мәзмун чәһәтдән нә гәдәр тәһриф етмиш олдуғуну нәзәрдә тутсаг белә, биз бу ше'рләрә мүрачиәт етмәли олачағыг. Мирзә Шәфинин мүәллифлик һүгугуну сонралар инкар едән Боденштедт, өзү дә бојнуна алырды ки, һәмин ше'рләрдә шәрһ едилән фикирләр бүтүнлүклә Мирзә Шәфијә мәхсусдур![1]

Мирзә Шәфинин бу әсәрләриндә феодал гурулушунун мәнфи чәһәтләринин кәскин тәнгиди мүһүм јер тутур. О, өз әсринин бир чох демократик руһлу мүтәфәккир шаирләри кими, бу тәнгиди әхлаг вә етика мөвгеиндән едир.

Хошбәтлијә чан атмаг тәшәббүсү—Мирзә Шәфи ше'рләриндә ирәли сүрүлән етик фикирләрин әсас амилидир. Шаирин диггәт мәркәзиндә дуран јалныз бир шејдир: бу да, бүтүн изтираб вә севинчи, хошбәхтлик вә бәдбәхтлији, мәһәббәт вә нифрәти илә бирликдә көтүрүлән инсандыр. Хошбәхтлик узагда дејил. Лакин, ону көрмәк, әлдә етмәк лазымдыр! Диндар фырылдагчылар исә, вар гүввәләри илә буна манечилик төрәдир. Чүнки онлар јахшы билир ки, хошбәхтлијә чатан һәр кәс онларын мәсчидинә ајаг басмаз. Шаир көстәрир ки, халгын бөјүк бир күтләси савадсыздыр. Буна көрә дә, онларын көзүнү ачмаг лазымдыр. Халг анчаг өз бәдбәхтлијини дәрк етдикдән сонра ондан хилас олмаг уғрунда мүбаризә апара биләр. Мирзә Шәфијә көрә, бу саһәдә әсас васитә халгы маарифләндирмәкдир. Бу ишдә Мирзә Шәфи поезијанын ролуна бөјүк гијмәт верир.

Мирзә Шәфи поезијанын ичтимаи ролуну унудан, гулағы охшајан бош, мәзмунсуз гафијәпәрдазлыгла мәшғул олан, өмрү боју күлдән-бүлбүлдән, һичран вә вүсалдан, күнәшдән, ајдан, чәннәт вә чәһәннәмдән «мызылдајан» шаирләри лаға гојур:

Сизин тутдуғунуз бу јол асандыр,
Фәгәт ахмагларчүн «үрәкачандыр».
Ше'риниз үрәји кәтирмәз чоша,
Ганан кәсләр үчүн бәладыр баша!

Мирзә Шәфи ше'рләриндә ејни заманда, һәјатдан зөвг алмаға чағырыр. Лакин, бу онун әхлаги көрүшләринин јеканә мәғзини тәшкил етмир. Шаир өзүнүн маарифчилик идејаларында инсаны мә'нән, руһән тәмизләјән мәһсулдар әмәјин ролуна да бөјүк әһәмијјәт верир. Мирзә Шәфи әмәјә, әсасән әхлаги бир категорија кими бахыр.

---

[1] Aus dem Nachlasse Mirza Schaffys. Nenes siederbuch mit prolog und erlänterndem Naehtrag von Fridrich Bodenstedt, Berlin. 1881. сәһ. 218

Азербайджанская Гос. Книжная Палата. Баку, ул. Мясникова, 8
M. F. Axundov adına Azərbaycan KİTABXANASI

Мәһәббәтә һими, онун ше'рләриндә әмәјә һимнлә аһәнкдар бир шәкилдә сәсләнир. Шаир инсан әмәјинә мүрачиәт едәрәк дејир:

Еј бәшәрин хиласына едилән көмәк,—
Еј көјләрин илк төһфәси, севимли әмәк!
Сәнә хидмәт едәнләрә тәсәллисән сән,
Мүдрикләрин илк арзусу, илк истәјисән.
Анчаг, надан чәтин ишдән гачар асана,
Мәһв олардым дирәнмәдән мин јол әсана!
Еј көјләрин илк веркиси!.. Инан ки, сәнә
Даим садиг галасыјам кединчә синә¹

«Баша бәла кәтирән һәгигәтдән, үрәк севиндирән јалан мин дәфә јахшыдыр»[2]—дејән Боденштедтдән фәргли олараг, Мирзә Шәфи өз ше'рләриндә һәгигәт вә доғрулуғун тәрәфиндә дурур. О дејир ки, һәгигәти мүдафиә етмәк чәтин олса да, јенә дә, ону мүдафиә етмәк лазымдыр.

Гој сән һәгигәти сөјләјән заман,
Гопсун мин тәһлүкә, гопсун мин туфан.
Кәл бахма бунлара еј Мирзә Шәфи,
Уча тут даима ары, шәрәфи!

Мирзә Шәфијә көрә, һәгигәти ифадә етмәјин ән јахшы јолу ше'рдир. Ше'рлә һәгигәт, һәгигәтлә ше'р гардашдыр.

Гәлбимин, руһумун ганадыјла мән,
Чыхдым ајдынлыға зүлмәт кечәдән.

---

¹ гәбир.

² F. Bodenstedt «Aus Morgenland und Adeudland» Leipzig, 1882, сәһ. 51.

Көрдүм ше'ријјәтдә һәгигәтими,
Тапдым һәгигәтдә ше'ријјәтими.

Гадын азадлығы мәсәләси Мирзә Шәфи поезијасында хүсуси јер тутур. Шаир дејир ки, Шәрг көзәлинин гара чарда алтында кизләнән үзүндән чадраны атмасы лазымдыр ки, бәшәријјәт һәјатын ән көзәл не'мәтләринин бириндән мәһрум олмасын. Бу чәһәтдән «Тулла чадраны» ше'ри характерикдир.

Тулла кәл чадраны... көрүнсүн үзүн,
Күл дә, кизләдәрми де, бағда өзүн?
Сәни гадир аллаһ, еј инчә чичәк,
Јаратмыш дүнјаја вермәкчин бәзәк.
Де, бунча ләтафәт, бунча мәлаһәт,
Солсун дар гәфәсдә нејчин, нәһајәт?!

Шаир јохсуллуға дүнјада ән бөјүк, һәтта өлүмдән дә дәһшәтли бир һадисә кими бахыр. Јохсуллуг, еһтијач Мирзә Шәфијә көрә ән ағыллы адамын белә, гүрурину сындырыр: ону елә адамлара табе едир ки, онларын гаршысында бојун әјмәкдәнсә, өлүм јахшыдыр. Еһтијач, ше'ријјәтин душманидир. Шаир «јохсуллуг» вә «бәдбәхтлик» һаггында данышса да, онлардан гуртармағын јолуну мүдрикликдә, ағылда, инсанын мөһкәм ирадә вә мә'нәви јүксәклијиндә көрүр. Шаир бә'зән өз охучусуна тәсәлли верир, руһдан дүшмәмәјә, көзәл кәләчәјә үмид бәсләмәјә чағырыр. О дејир ки, елә бир варлыг јохдур ки, әзабдан азад олсун. Лакин, һәр кечәнин бир күндүзү вар! Һәр шеји үрәјинә салма, чүнки һәр шеј дәјишир.

Мирзә Шәфинин ше'рләриндә дини хурафата гаршы мүбаризә идејасы мүһүм јер тутур. Шаир кестәрир ки,

инсан бир дәфә дүнјаја кәлдији вә онун ики һәјаты олмадығы үчүн, о бири дүнјаја үмид бәсләмәмәли, јер үзүндә хошбәхт олмаға чалышмалыдыр. Ҹәннәти бу дүнјада ахтармаг лазымдыр, хошбәхтлик көјләрдә дејилдир... О, бу барәдә чохлу гыса кәламлар, афоризмләр јазыр. Шаирин гәнаәтинә көрә, бу чүр ше'рләр халга асанлыгла чатыр, онларын гәлбинә тез тә'сир едир вә чох јашајыр. Мирзә Шәфи атеизминдән данышаркән бир мәсәләни дә, унутмаг олмаз: онун атеизми аллаһчылыг идејасыны тамамилә атмадығы үчүн, там ардычыл да, дејилдир. Лакин Мирзә Шәфинин һәтта ајры-ајры дин формаларынын маһијјәтини ејниләшдирмәси белә, онун дүшмәнләри олан моллаларын хүсуси нифрәтинә сәбәб олурду.

Мирзә Шәфинин бәдии јарадычылығы, онун әсәрләриндә ирәли сүрдүјү ичтимаи-фәлсәфи идејалар халгымызын мәдәнијјәт тарихиндә хүсуси јер тутур. Шаирин јашадығы дөврдә һәмин идејалар, бүтүн көһнә ҹәмијјәтә, онун һәјат тәрзи вә кери галмыш көрүшләринә гаршы чеврилмишди. О дөврдә көһнә ҹәмијјәтә, ислам дини вә шәријјәт гајдаларына гаршы аз адам белә ачыг, ҹәсарәтли чыхыш едә биләрди. Буна көрә Мирзә Шәфи мүәјјән мә'нада тәк иди. Лакин, онун һәр һалда М. Ф. Ахундов кими бир ардычылы да вар иди.

Мирзә Шәфи өз әдәби фәалијјәти илә Азәрбајҹанда бүтүн сонракы ичтимаи фикрин инкишафына вердији күчлү тәканын нәтиҹәләрини көрә билмәди. Лакин, онун идејалары кетдикҹә јајылды. М. Ф. Ахундов, Һ. Б. Зәрдаби, С. Ә. Ширвани вә башга әдиб вә мүтәфәккирләримиз тәрәфиндән давам вә инкишаф етдирилди.

Заһид Оручов
фәлсәфә елмләри намизәди

Тәрчүмә едәни
Аслан Асланов

МӘҺӘББӘТ ТӘРАНӘЛӘРИ

*
* *

Бу кичик мәһәббәт тәранәләрим,
Јаранмыш этриндән тәр наналәрин.
Әкс-сәдасыдыр бу сәсләр, еј дост,
Ешгин, сәадәтин вә налаләрин...

*
* *

Ағлымла гәлбимин өзкә јолу вар,
Һәр бири бир јолда пуч едәр мәни.
Бириси севдадан узаглашдырар,
О бири севдаја туш едәр мәни.

Ағлым кечә-күндүз јазыг гәлбими
Даима данлајар, даима сөјәр.
Гәлбимсә севдаја бир һәрис кими,
Даима истәјәр, даима севәр.

*
* *

Шәраб мәчлисиндә, күл мәчлисиндә,
Додаг мәчлисиндә, дил мәчлисиндә
Верәркән һуриләр ширин бусәни,
Шејтанын лә'нәти горхутмур мәни.

*
* *

Күнәш ишығыны јајыб һәр јана,
Мин рәнклә нур сәпир мави үммана.
Онун шө'ләсиндән бәрг вуран сулар,
Аз галыр алыша, аз галыр јана.

Сәнә охудуғум тәранәләрин.
Сонсуз үмманында күнәшсән, пәрим!
Одур ки, бәрг вуруб јаныр, парлајыр,
Чөһрәнин шөвгүндән бу нәғмәләрим.

*
* *

Јенә кәлди гызыл күлүн дөвраны,
Ишыг сачыб дөрд бир тәрәф вурду бәрг.
Чилвәләниб јер үзүнүн һәр јаны,
Додагларын бусәсинә олду гәрг.

Күл бүлбүлә, бүлбүл күлә етди наз
Үрәкләрдән учуб кетди кәдәр, гәм.
Гочалар да будур,—дејиб—кәлди јаз!
Күлүн, мејин мәчлисинә олду чәм.

* * *

Говушан заманда көнүл көнүлә,
Нәфәсләр нәфәсә, чичәкләр күлә,
Додаглар едәркән аби-һәјат нуш,
Ағыл сәрхош олур, башдан чыхыр һуш.
Өтәрки һиссләрә амма, вермә һаг,
Һәр ади чисмани нәш'әдән узаг!
Бизим севдамызын үлви гүввәси,
Нәчиб арзуларын сәсидир, сәси!

* * *

Сәнин додағындан бусә алмасам,
Илләрлә јанында меһман галмасам,
Бу фани дүнјаја нә етсәм јенә,
О гисмәт ејләмәз сәадәт мәнә.

Бахышын гәлбимә ишыг, нур чиләр,
Онунла дүнјаны ағыл дәрк едәр.
Ән нәчиб һиссләрин ачарыдыр о,
Өмрүмүн-күнүмүн баһарыдыр о!
Ширин арзуларым көјләрдән дәрин,
Мәним сарбанымдыр шух нәзәрләрин.

*
* *

Күләкләр ишләдир дәјирманлары,
Машыны тәрпәдир сујун бухары.
Дөјүшә сөвг едир бу гәлбимизи,
Чошан һиссимизин сәрт туфанлары.

Лакин мин күләкдән, туфандан, судан
Бүтүн гүввәләрин һамсындан инан,
Бир күчлү гүввә вар, бир күчлү нәсим,—
Сәнин мәлаһәтли, инчә нәфәсин!

ЗҮЛЕЈХА

Көј үзүнү бәзәјирсә ал күнәш нечә,
Гәлб евими бәзәјирсән сән дә, еләчә.
Јетишмишәм сајәндә мән бу сәадәтә,
Көнлүм бил ки, дүчар олар сәнсиз зүлмәтә

Бәллидир ки, јерә зүлмәт дүшәндә бирдән
О, кизләдәр һәр нә варса көздән, нәзәрдән.
Амма күнәш нур сачанда көјләрдән бизә,
Јерин бүтүн көзәллији көрүнәр көзә.

*
* *

Ҹәннәт гапылары күнүн бириндә,
Мө'мин бәндәләрә ачылан заман.
Күнаһлы, күнаһсыз... һамы јериндә
Көзләјәр гәлбиндә шүбһәјлә, күман.

Бүтүн күнаһкарлар ичиндә тәк мән,
Дајаныб дурарам гара-горхусуз.
Ҹәннәт гапысыны бу дүнјада сән
Ачмысан үзүмә еј назәндә гыз!

*
* *

Көјдә дөврә вуран улдузлара бах,
Јенә нур сачырлар бизләрдән узаг.
Башымыз үстүндә о гызыл чәтир,
Бизим арзумуздан тохунмуш нәдир?!
Дуруб, бир-бириндән узагда јанар,
Каһ батар, каһ да ки, сајрышар онлар.
Гәмли дурсалар да, сәмада титрәк,
Онлар да бирләшәр бир вахт бизим тәк.

*
* *

Севиниб доландыг биз ашина тәк,
Јени бир ешг илә дөјүнду үрәк.
Сәнинлә дост олдум, еј көзәл хилгәт
Верди мәһәббәтин мәнә мә'рифәт.
Инди дәрк едирәм башга чүр, гәти
Ешги, сәадәти вә мәһәббәти.
Сәни истәр икән кәтирмәк әлә,
Мән өзүм олмушам гаршында көлә...

*
* *

Мунис кәнчлијинин әзәмәтијлә,
Сән мәним гаршымда сачанда шө'лә,
Санасан өнүмдә ачылды көјләр,
Мат-мәбһут галдым мән јох олду кәдәр.
Мисилсиз не'мәтдир сејр етмәк сәни,
Бахдым, мәфтун етди чамалын мәни.
Учдун, ганадланыб үстүмә бирбаш,
Санки олмуш идик нә вахтды сирдаш.

*
* *

Ҹәһаләт ичиндә олмушдум сәрсәм,
Гочалыб кетмишдим үрәјимдә гәм.
Ҝүмраһ чаван етди јенидән мәни,
Бир меј, бир мәһәббәт, бир дә ки, нәғмәм.

Меј ич, Мирзә Шәфи, дајанма кәл бош,
Ол мејлә, севдајла, нәғмәјлә сәрхош.
Јалныз нәш'ә чағы ҹошар нәғмәләр,
Одур ки, еј нәғмәм, нәш'әләниб ҹош!

*
* *

Истәдим ки, бир дәмәт дүзәлдим
ej мәләк, сәнә,
Әфсус ки, тапмадым мән, нә күл,
нә бир чичәк, сәнә.
Дөрд јаным инди күл-чичәк,
дөрд јаным инди јасәмән,
Әлим иришмәз[1] әлинә, артыг јохсаң
јанымда сән...

[1] Чатмаз.

*
* *

Гој о вахта кими өмүр узансын,
Дөвранын ганады дүшсүн, дајансын.
Ширин бир һәсрәтин, хош хатирәнин
Гијмәти бөјүкдүр, мә'насы дәрин.
Инан, чатмаса да әлим әлинә,
Сәнин јанындадыр хәјалым јенә.

*
* *

Биз дә гучаглашыб, биз дә јанарыг,
Чыхар јадымыздан дәрдимиз артыг.
Гәлбимиз гызыныб һәрарәт илә,
Исидәр дүнјаны мәһәббәт илә.
Јерлә көј әјилиб говушар јенә,
Бусәләр верәрәк бири-биринә.
Онлар да јетәрләр арзуја, кама,
Онда мән јер оллам, сән исә сәма.

*
* *

Нүфуз ејләјәрдик јерин тәркинә,
Учардыг көјләрә, улдуза, күнә.
Јухламыш сирләри салардыг ојаг,
Ширин нәғмәләрә асардыг гулаг.
Бүтүн јер үзүнүн көзәлликләри,
Илыг јај һавасы, чәмән күлләри,
Көјдә улдузлар да, күләндә үзә
Дејәрдик һамысы верилмиш бизә.

*
* *

Фәләјин чәрхини сахламаг олмаз,
Бөјүк севинчин дә өмрү олар аз.
Кәлдим, мәс'уд олам, јанына сәнин
Дөндүм, нәгш олду ки, гәлбимә эксин,—
Сәадәт јолуну көстәрсин мәнә,
Бир дә, чатмаг үчүн әлим әлинә.

КӨҺНӘ МӘҺӘББӘТ

Вахт вар иди күчлү, чаван голумла,
Сәни бәрк-бәрк гучаглајыб өпәрдим.
Ҝәнчлик кетди... Көһнә ешгин одујла,
Вурур гәлбим индијәдәк... нә дәрдим!
Мәним һәјат үзүјүмүн гашысан,
О үзүјүн бәзәји сән, дашы сән.
Инан, бүтүн нәғмәләрим сәниндир,
Үрәјә бах... нејләјирсән јашы сән.

ҺИКМӘТЛИ СӨЗЛӘР, ЗӘМАНӘДӘН ШИКАЈӘТ ВӘ Е'ТИРАЗЛАР

Гәлбимин, руһумун ганадыјла мән,
Чыхдым ајдынлыға зүлмәт кечәдән.
Көрдүм ше'ријјәтдә һәгигәтими—
Тапдым һәгигәтдә ше'ријјәтими.

*
* *

Гој сән һәгигәти сөјләјән заман,
Гопсун мин тәһлүкә, гопсун мин туфан
Кәл бахма бунлара, еј Мирзә Шәфи!
Уча тут даима ары, шәрәфи.
Һәгигәт бир шејдир көзәллик илә,
Олармы көзәллик кәлмәсин дилә?
Чәзадан, тә'гибдән олмагчүн узаг,
Бә'зән сөзләрини сөјләмә чылпаг.
Аста ол, өзүнү даим көзлә сән,
Ачы сөзүнү дә, де хош сөзлә сән.

*
* *

Шаһларын зијнәтли һәдијјәсинә,
Тә'рифлә вурарыг даһа да зијнәт.
Анчаг тәбиәтин мин төһфәсинә,
Инанын, вермәрик бир дәфә гијмәт.

* * *

Селләри чошдуруб, чајлар ахдыран,
Көјдә булудлара шимшәк чахдыран,
Сонсуз гүввәләри пејда ејләјән
Бәшәр талеини васф едирәм мән.

* * *

Ити гылынч сүрүшәрәк дүшсә јатаға,
Үзү јумшаг ипәк үстән сычрар гырağа.
Бу дүнјада кәскинликдән, зор, күчдән артыг
Сәмәр верәр хејирхаһлыг вә меһрибанлыг.

*
* *

Дүзлүклә алчаглыг чарпышан заман
Алчаглыг нәдәнсә газаныр һәр ан.
Чүнки алчагларчүн ән алчаг ишләр,
Алчаглыг дејилдир, һүнәрдир, һүнәр.

*
* *

Мүдриклик адамы чох хошбәхт едәр,
Лакин елм артдыгча, чохалар кәдәр.
Бу дүнја үзүндә хошбәхтдир ахмаг,
Агил һәсәд етмәз она да, анчаг.

*
* *

Өзүнү шух көстәр, өзүнү сахла,
Кетмәсин үзүндән тәравәт әсла.
Амма дүшүнмә ки, өлүм нә кәзир?
О, дурар гапында бир күн мүнтәзир.

*
* *

Мал-дөвләт вәрәсәлик олса да, асан,
Зәһмәт чәкиб бир ев тикмәк мүшкүлдүр
јаман.
Бабаларын, нәнәләрин шаны-шөһрәти,
Нәвәләрин гүруруну артырар гәт'и!
Лакин, верәр инсанлара әсл ләззәти,
Өз әлијлә газандығы вары-дөвләти.

*
* *

Бу дүнјанын кәдәрини, гәмини,
Сорсан, дејәр јер үзүндә һамыдан,
Аһу-фәған чыхарармы бу дәрди
Үрәкләрин виран галмыш дамындан?
Фәлакәтә, ишкәнчәјә, кәдәрә,
Үстүн кәлиб гылынч чәкмәк кәрәкдир!
Үмид бағла сән бир јоллуг һүнәрә,
Үләмалар[1] нә десәләр, көләкдир.
Анлашылмаз мө'үзәнлә, дуанла
Сән артырма бу дүнјада әләми.
Гој мәгсәдин бир шеј олсун... кәл анла,
Тез ол гуртар дәрдү-гәмдән аләми!

[1] Алимләр. Бурада кинајә вә ејһамла ишләдилмишдир. Моллалар, руһаниләр нәзәрдә тутулур. (Ред.)

*
* *

Шикајәтми едим, күлүмму, билмәм
Дүнјанын јарысы дәрракәдән кәм.
Едир утанмадан, ејләмәдән ар,
Мини бир ахмағын сөзүнү тәкрар.

Јох! Сәни мәдһ едим, гој еј јарадан,
Ки, тутмуш дүнјаны бу гәдәр надан.
Етмәсәјдин бизә бу мәрһәмәти,
Олмазды ағлын да гәдри, гијмәти.

*
* *

Мәни севәнләрә мәһәббәтим вар,
Нифрәт едәнләрә мин нифрәтим вар.
Әкәр әл чәксәм дә, сәадәтимдән,
Мән әл көтүрмәрәм бу адәтимдән.

Кишисән, вар исә сәндә чәсарәт,
Олсун хисләтиндә белә бир адәт:
Јахшылыг едәнә јахшылыг ејлә,
Чаваб вер јамана јаманлыг илә.

Түрфә көзәлләри севиб дујарлар,
Гәшәнк күл јанағы сығаллајарлар.
Әкиб бечәрәрләр мүнбит тарланы
Әзиб өлдүрәрләр әф'и иланы.

Намуса, гејрәтә саташанлары
Әфв едән, әслиндә зәиф адамдыр.
Јумшаглыг јарашар гадын гәлбинә
Кишининки исә бил, интигамдыр!

*
* *

Еј бәшәрин хиласына едилән көмәк,—
Еј көјләрин илк төһфәси, севимли әмәк!
Сәнә хидмәт едәнләрә тәсәллисән сән,
Мүдрикләрин илк арзусу, илк истәјисән.

Анчаг, надан чәтин ишдән гачар асана,
Мәһв олардым дирәнмәдән мин јол әсана!
Еј көјләрин илк веркиси!.. Инан ки, сәнә
Даим садиг галасыјам кединчә синә.

*
* *

Күлүб чавабыны гајтар меһрибан,
Бириси кинајә едәрсә сәнә.
Бил ки, кинајәјә лајиг олмајан
Мин бир кинајәдән алчалмаз јенә.

*
* *

Сән өз мәнлијинин дар сарајындан
Кәнара чыхмасан, еј достум, инан,
Анла ки, өмрүндә ола билмәзсән
Дүзлүк евиндә дә, бир дәфә меһман.

Тозу галдырса да нә гәдәр күләк,
Тоз өз тозлуғуну дәјишмәјәчәк.
Көмүлмүш олса да, тоза ҹәваһир,
Јенә дә, гијмәти өз үстүндәдир.

Әлә гәдәһ алсан, кәл олма надан,
Ичмә һисс етмәдән, ичмә дујмадан.
Өзүнү бөјүдүб бош јерә шишмә,
Бир дә ки, алчалыб ајаға дүшмә.

Елә бил шеһ илә долубду лалә,
Гызарыр әлиндә гызыл пијалә.
Ич, амма су кими ичәрсә бир кәс
Мејин бу дүнјада гәдрини билмәз.

ИБН ЈӘМИН*

Бир күн Ибн Јәмин деди ки, сөјлә
Еј атәш бөчәји, нәдир бу шө'лә?
Күндүз олан кими сөнүрсән мүдам,
Алышыб јанырсан дүшәндә ахшам.
Бөчәк дилләнди ки:—Еј Ибн Јәмин!
Күндүз дә нур сачыб јанырам һәмин.
Фәгәт, күнәш көјдә парлајан заман,
Көрүнмәз нурумдән мәним бир нишан.

* Изаһат вә шәрһә еһтијачы олан адлар, ајры-ајры сөз вә бејтләр бундан сонра да, мәтндә бу ишарә илә көстәриләчәкдир. (Ред.)

*
* *

Бир күн гоча молла дајанараг лал,
Чошмуш арвадына асырды гулаг.
Чырнадыб арвады даһа да бу һал,
Онун синәсинә чәкирди мин дағ.
Дуруб бу минвалла бир хејли заман,
Бир сөз сөјләмәдән өз арвадына.
Молла тез күзкүнү гапыб дивардан,
Горхунч сифәтини көстәрди она.
Горхду өз-өзүндән күзкүдә арвад,
Бир анлыг дурухду, хәјала далды.
Даһа гопармајыб о бир дә, фәрјад,
Ағзы ачыг һалда јериндә галды.
Сонра да үзүнү о тутуб јана,
Гапыја үз гојду сакитчә, динмәз.
Өзү дә өзүндән кәләрәк чана,
Гапыдан чыхараг олду көрүнмәз.

Сәнин дә, еј Шәфи, бу нәғмәләрин,
Әкс едир һүснүнү ахмаг кәсләрин.
Дүнјада ејбинә кор олмајанлар,
Көрүб бу күзкүдә өзүнү анлар.

*
* *

Итир өмрүн бир зәррәси һәр бир нәфәслә,
Өтүб кедән кери дөнмәз, һа ону сәслә.
Кәрәк ола әввәлиндән нәчиб мәгсәдин,
Гаршындакы амалыны едәсән јәгин.
Бу дүнјаја кәлмәк дејил сәнин күнаһын,
Бош кечибсә өмрүн, әршә чыхачаг аһын.

*
* *

Кобуд әлләр тохунмасын көзәллијә, олмаз кәрәк.
Әсил алмаз гашы мүтләг чилаласын алмаз кәрәк.

*
* *

Әкәр мәнсәб пилләсијлә галхмаг истәсән,
Кәрәк мүтләг ики шејә әмәл едәсән:
Динмәк лазым кәлән јердә, сусасан кәрәк,
Сусмаг лазым кәлән јердә, дилләнәсән бәрк.

*
* *

Бешикдән та гәбрә гәдәр јол вар ки, шәксиз
Әлдә әса, ја әсасыз кечмәлијик биз.
Арасында бунун јалныз фәрг вар ки, бирчә
Ким һәјатда һәмин јолу кечәчәк нечә!

*
* *

Јер үзүндә о адама олсун ки, әһсән
Дејә билир бу дүнјаја вида едәркән:
«Бир күнаһым јохдур, анчаг, чох олмуш аһым,
Бундан сонра јахшы олсун тәки, илаһим!»

*
* *

Башгасынын барәсиндә пис сөз ешитсән,
Ону јајма һеч бир заман мөһкәм сахла сән.
Асандырса башгасынын евини јыхмаг,
Чох чәтиндир амма, дашы даш үстә јығмаг.

*
* *

Чансыз бир баш ган гаралдыб корлајар мејли,
Башсыз чанын чох аз олар инсана хејри.
Лакин, чанла баш бир јердә оларса әкәр,
Өмүр даим раһатлыгла, рифаһла кечәр.

*
* *

Ҝүлүстандан әсиб кәлән этирли күләк,
Әзиз достум, сөјлә сәнә вермирми үрәк?
Нијә онда бир хош хәбәр ешидәндә сән,
Өзкәсинин севинчинә севинмәјәсән?
Батаглығын үфунәтли, пис һавасындан
Ахы достум, кәнар кәзиб даим гачырсан.
Онда вурма бәдхаһлығын көлүнә кәл, баш
Гејбәт долу мәчлисләрдән гачыб, узаглаш.

*
* *

Тале бир төһфәни едәрсә һалал,
Ону әлдә шәраб, күләр үзлә ал.
Өзүн бачармасан кәр буну, һеч вахт
Сәни падшаһ да, едәммәз хошбәхт.

* *
*

Ше'р дејән бир кимсәнин сәррафдырса әкәр көзү,
Тапар әсил фикир үчүн лазым олан әсил сөзү.
Әсил шаир олан кимсә, сөз өнүндә галмаз начар,
Әсил евин гапысына тапыб салар әсил ачар.

*
* *

Нәғмәсиндән мәсчид һавасы кәлән шаирләрин,
Башлары бошдур јәгин, ағыллары дејил дәрин.

* * *

Гулағы охшајан бош һечалардан,
Мин чүрә ујдурма мачәралардан,
Чәннәт, чәһәннәмдән, дәниздән, чајдан,
Күлдән вә бүлбүлдән, күнәшдән, ајдан,
Һичрандан, вүсалдан, гәмдән, кәдәрдән
Мин дәфә чејнәнмиш гафијәләрдән,
Ше'р гурашдырыб мызылдајанлар!
Сизә шаир кими мин нифрәтим вар!
Чүнки тутдуғунуз бу јол асандыр,
Тәкчә ахмагларчүн «үрәкачандыр».
Ше'рениз үрәји кәтирмәз чоша,
Ганан кәсләр үчүн бәладыр баша!

СӘРВ АҒАЧЫ

Азадлыг рәмзидир шух сәрв ағачы,
Әјилиб будағы тохунмаз јерә.
Ардынча чәзб едиб о, нәзәрләри
Даима учалар нурлу көјләрә.

Фыртынамы гопду, күләкми әсди,
Төкүлмәз јарпағы, әјилмәз гәдди.
Билмәз бу дүнјада ријакарлығы,
Үлвидир, нәчибдир онун варлығы.

Гарышыг һәјатын гәминдән узаг,
Сакит мәзарлыгдан көјләрә галхар.
Сәрин көлкәсинә ким кәлсә гонаг
Далынча көјләрә бојланар, бахар.

Бир јашыл гүлләдир—үмид гүлләси,
Учалыб тәпәси эршә дајанар.
Алтында кәмирәр гурдлар мәзары,
Үстүндә улдузлар сајрышыб јанар.

* * *

Тулла кәл чадраны... көрүнсүн үзүн
Күл дә кизләдәрми де ,бағда өзүн?!
Сәни гадир аллаһ, еј инчә чичәк,
Јаратмыш дүнјаја вермәкчүн бәзәк.
Де, бунча ләтафәт, бунча мәлаһәт,
Солсун дар гәфәсдә нејчүн, нәһајәт!
Тулла кәл чадраны... билсин ки, дүнја
Јохдур јер үзүндә сәнин тәк афәт.
Гој сәнин нәзәрин һәр јана бахсын,
Бахышын гәлбләри јандырыб јахсын.
Пәмбә додагларын тәбәссүмләри
Әтрафа нур јајсын, ачсын сәһәри.
Сәнә, чадра кими еј инчә мәләк,
Тәк кечә зүлмәти олсун бүрүнчәк.
Тулла кәл чадраны... һүснүн тәк һүснү
Истамбул солтаны көрмәмиш белә!
Узун сых кирпикләр арасындакы,
О ајдын көзләрин—нурлу пијалә.
Ач гара көзүнү, чадраны тулла!
Һәјатда чәсур ол, јаша гүрурла.

* * *

Бир мирзә үз тутуб сорушду мәндән:
«Бизим шаһ һаггында нә фикирдәсән?
Сөјлә кенишдирми ондакы үрәк,
Саздырмы ағлы да, гулаглары тәк?»

«О да бир адамдыр галанлар кими,—
Әба, әммамәси оланлар кими.
Халгын чаһил, горхаг, кор олдуғуну
Билиб чәһаләтдә сахлајар ону».

ШАҺ АББАС

Шаһ Аббасын бир вахт зүлмү јетмирди сона
Ким кәлирди туллајырды бир-бир зиндана:
Мәсләһәтә гулаг асмаз, фикри ган иди;
Танрысындан үзү дөнмүш һөкмран иди:
Сығмајырды јерә-көјә шаһлыг вүгары;
Вәһши кими парчалардь гуллугчулары:
О мүстәбид һөкм еләјиб јерин үзүнә,
Аллаһ кими бахырды о, өзү-өзүнә.
Дүшүб мүдрик адамлардан тамам узаға,
Чевирирди гулағыны јалныз јалтаға.
Бахса кәскин бир нәзәрлә о, бир инсана
Бил ки, онун өмрү о күн јетәрди сона.
Шаһдан хејли зүлм чәкмиш мүғәнни Сәлим,
Деди бир күн јухарыја галдырыб әлин:
«Ај чамаат, дөзүрсүнүз нејчин бу гәдәр,
Шаһ ахмагдыр, сиз өзүнүз ондан бешбәтәр!
Һәдә-горху бәсдир даһа! Бир нәфәр мурдар,
Бу гәдәрин әл голуну нечә бағлајар?!»

«Шаһ гүчлүдүр! Биз нејнәјәк өзүн де бары»
«Әлә салын, сыныб кетсин тамам вүгары,
Сиз дәјишин, горхуб сиздән о да дәјишәр,
Јохса она һеч бир тәдбир еjләмәз әсәр».
Дүнја көрмүш мүғәннинин һаглы сөзләри,
Ачды санки бирдән-бирә бағлы көзләри.
Сәһәри күн шаһ јенә дә тәкәббүр илә,
Тәрк еләјиб сарајыны чыхаркән чөлә
Бахыб она гәһгәһәјлә күлдү чамаат,
Шаһ бу ишә һејрәт етди донуб галды мат,
Һиддәтиндән алны олду тамам гапгара.
Бахды одлу көзләријлә о, адамлара.
Халга онун кар етмәди гәзәби бир ан,
Күлдү һәрә бир тәрәфдән даһа учадан.
Дөрд тәрәфдән гаһ-гаһ чәкән рәијјәт илә,
Пычылдашыб күлүшүрдү мәијјәт белә.
Шаһ өзү дә бирдән-бирә галыб чарәсиз,
Күлдү бүтүн чамаатла, көстәриб хош үз.
(Дүз дејибләр, күлмәк ачар донуг мәзачы),
Һәмин күндән шаһ дәјишди, халг галды разы.
Чамаатын шикајәти азалды, кәсди,
Шаһын ады дилдән-дилә долашды кәзди.

*
* *

Тулла, Мирзә Шәфи, бош нијјәтини,
Әл чәк сәрсәмликдән, сәрвахт ол, сәрвахт!
Сән өз һүнәрини, фәрасәтини
Ағыллы бир ишә сәрф ејлә һәр вахт.

Бах көр, Мирзә Һачы Ағасы* бирдән
Иранда нә бөјүк бир чәнаб олуб!
Әввәл сечилмәзди һеч биримиздән,
Индисә синәси нишанла долуб!

Сәрф ејлә гүввәни дөвләтә сән кәл,
Хејир вермәмисән она һеч заман.
— Ахы, мән нејләјим: вәзир, вәкилләр
Әксәрән олурлар ән бөјүк надан.

ШАҺ МАНИФЕСТ ЈАЗДЫ ӘЛИЈЛӘ БИР КҮН

Шаһ манифест јазды әлијлә бир күн,
Күллү Иран халгы мат галды бүтүн.
«Нечә мүдриканә көзәл кәламлар!»
Бир-бир севиндиләр бүтүн адамлар.
Һамы бајрам етди: «Дүнјада тәксән
Еј бөјүк шаһымыз сәнә мин әһсән!»
Бахды Мирзә Шәфи бир хејли мүддәт,
Бу сәсләр гәлбиндә доғурду һејрәт:
«Иран чамааты Иранда, аман
Көр нечә бахыр ки, шаһ илә хана;
Онлар бир ағыллы иш көрән заман,
Тамам һејран галыб севинир буна».

*
* *

Бир күн кедирдим мән бир далда јолла,
Нәгафил гаршыма чыхды бир молла.
— Ај Мирзә, хејр ола нә олмуш јә'ни,
Һеч көрмәк олмајыр мәсчиддә сәни?
— Чүнки әзиз достум, гаралыр ганым,
Сәни көрән кими азыр иманым.

*
* *

Нә гәдәр олса да гәм, гүссә, кәдәр,
Дүнјада дәрд вармы јохсуллуг гәдәр?
Јазыг инсанлары бу дәрдли тилсим
Гојмур нә јашасын, нә дә ки, өлсүн.
Мәһв едиб инсанын диләкләрини,
Төкдүрүр өмрүнүн чичәкләрини.
Ән мөһкәм адамын кириб гәсдинә,
Гырыр гүруруну дәјиб шәстинә.
Агили ахмагдан ејләјир аслы,
Сахлајыр гәлбини һүзүнлү, јаслы.
Ачы фәлакәтләр төрәдир һәр ан,
(Ахы јашамаға јаранмыш инсан!)

Јохсуллуг шаирә бир бош мәзардыр,
Сәрвәт дә, микнәт дә алчаглардадыр.
Онларын өнүндә әјилән бир баш
Кәрәк ајагларда әзилсин бирбаш.

Руһдан дүшмәмәли, дәрд, гәм нәдир ки,
Бирчә партламасын гәлбимиз тәки!
Зүлмүн бу дүнјада һикмәти јохдур.
Һикмәтин зүлмәсә давамы чохдур.
Дәрдү гәм әлиндә нә јан, нә инлә
Говла сән онлары нәғмәләринлә...

АЗӘРБАЈЧАНЧА ШЕ'РЛӘР

ГӘЗӘЛ*

Нә гәдәр ким, фәләјин сабитү сәјјарәси вар,
Ол гәдәр синәдә гәмзән охунун јарәси вар.
Дејил әфлакдә кәвкәб көрүнән чәрхи-бүләнд,
Олубан дидә, сәрапа сәнә нәззарәси вар.
Рузикари гара, даим кечәси тар кечир,
Һәр кимин ешгдә бир јари-ситәмкарәси вар.
Нечә ган чушә кәлиб, ејләмәсин аһү фәган?
Көнлүмүн дидеји-кирјан кими фәввәрәси вар!
Ол гәзәлдир ки, бу, Вазеһ деди, бир дәрд әһли,
Заһирән лалә отағында гонаг-гарәси вар.

МҮХӘММӘС*

Еј нәзакәт чәмәни ичрә хураман Сүсәни,
Хублыг кишвәринин тәхтинә султан Сүсәни,
Сәдәғиң јаjы гашын сәдгәси гурбан Сүсәни*,
Бир бахышла јарашур ким, ала јүз чан Сүсәни,
Белә кетсә, тез олур дилләрә дастан, Сүсәни.

Һәрәкатү рәвишин гылды сәһи сәрвини пәст,
Сүнбүлә түррејі-зүлфүн шикәни верди шикәст,
Ләләни дағә салыб рујин, едиб бадәпәрәст,
Еј көнүл, гаш-көз арадә нә кәзәрсән белә мәст,
Јохду вәһмин ки, ара јердә төкә ган, Сүсәни.

Еј мәләк, әбр јүзүн[1] күндүмү, ја бәдри-тамам?
Ким ки, рујүндән олур мәст, она бадә һәрам,
Пәрдәсиз чилвәләниб, наз илә вер гәддә гијам,
Күфри-зүлфүн дағыдыб, мәст чыхыб, ејлә хүрам,
Биләләр та ки, нәдир күф илә иман, Сүсәни.

[1] үзүн.

Зу гәдү гамәтинә әтләсү хара јарашур,
Гашларын кушәсинә гәтлимә ејма јарашур,
Едә кәр зиндә ләбин ләфзи Мәсиһа, јарашур*,
Сәни һәр ким ки, севәр, башына севда јарашур,
Ола сәркәштәвү диванәвү һејран, Сүсәни.

Күн ки, һәр күн ки чыхар, дәркәһинә сәчдә едәр,
Сәрв рәфтара кәлүр, гылса гәдин бағә күзәр,
Гончә кәр ағзын илә гаршу дура, бојнун әјәр,
Күфри-ешгин јетишиб бир јерә ким, еј кафәр,
Десәләр Вазеһә бөһтанды, мүсәлман, Сүсәни!

* * *

Мин ев јыхыб, тикирсиниз бир бош минарә,**
Әршә чыхыб, гонаг кедин пәрвәрдикарә*.

* * *

Һичран гәминин бадеји-күлкундүр әлачы*
Вазеһ, данышырлар буну мејханәләр ичрә.

МИРЗӘ ШӘФИ ВАЗЕҺЛӘ НАЧИ ВӘ НАСЕҺИН МҮШАИРӘСИ*

Вазеһ

Сәбзпуш олмуш гәдин рүхсари-атәшкунилә,
Мусиҹи-Имранә куја, Тур шәклин көстәрүр*.

Начи

Тиғин алмыш дәстинә, ол чешми-ҹәлладын сәнин,
Ҹанә гәсд етмәк диләр, мәхмур шәклин көстәрүр.

Ҹисми-зарымдан чыхар һиҹрин әлиндән наләләр,
Бөјлә бир тәндир тәним, тәнбур шәклин көстәрүр.

Хәтти-рүхсарын едиб тараҹ һүснүн мүлкүнү,
Бир хәрабә шәһр ичиндә мур шәклин көстәрүр.

Насеһ

Көз сиришки мәрдүмәкнин[1] нөгтәсин бәрбад едиб,
Агибәт бир күн олур ким, кур шәклин көстәрүр.

Тилбә көнлүм тилләр илә асылуб, тилдир[2] сәбәб,
Филмәсәл, бахган кәсә Мәнсур шәклин көстәрүр*.

Кәһраба дик[3] рәнки-зәрдим саңмағај биһудә ким,
Дәрди-ешгә уғрамыш, рәнҹур шәклин көстәрүр.

Дину дил нәгдини исар етсә Насеһ, танк имас,
Бир мүһәггәр төһфә илә мур шәклин көстәрүр.

---

[1] Өзбәкҹәдир. Көз бәбәјинин демәкдир.
[2] Көнүл мә'насында.
[3] Тәк, кими.

ФАРСЧА ШЕ'РЛӘР

ГӘЗӘЛ*

Һәр зәман кан гәдд-о бала зе нәзәр мигозәрәд.
Ваһ, чеһа бәр дел-о бәр дидеје-тәр мигозәрәд!
Мән'әм, еј шејх, зе нәззаре мәкон, кәз рохе дуст
То че дани ке, че бәр әһле бәсәр мигозәрәд!
Еј ке, бәр мән гозәри, мәһв кони әз хишәм,
Һәм чо хоршид ке, бәр довре гәмәр мигозәрәд!
То ке, чәндин бекеши дамән әз офтадеје-ешг,
Дәсте кутаһе мәнәт, кеј бәкәмәр мигозәрәд?!
Гофтеје Вазеһ әз ан ру һәме ширин амәд,
Безәбанәш сохән әз лә'л-о шәкәр мигозәрәд.

(Сәтри тәрчүмә)[1]

О гәддү гамәт хәјалымдан кечәркән,
Аһ, көнлүмдән вә јашлы көзләримдән нәләр
кечәр!
Еј шејх, јарын үзүнә бахмағы мәнә гадаған етмә,
Бәсирәт әһлинин[2] нәзәриндән нәләр кечдијини
сән нә билирсән?
Күнәш ајын јанындан өтәркән ону јох етдији
кими,
Сән дә мәним јанымдан өтүб кечәркән,
варлығымы мәһв едирсән.
Бунча ки, сән әтәкләрини јыхылмыш ашигиндән
чәкиб узаглашырсан,
Мәним гыса әлләрим сәнин кәмәриндән бәс нечә
тута биләчәк?!
Вазеһин ше'ри она көрә бу гәдәр ширин
олду ки,
О сәнин лә'лү шәкәриндән[3] сөһбәт ачды.

---

[1] Сәтри тәрчүмәләр Ф. Садыгзадәниндир.
[2] Бәсирәт әһли—һәр шејә нүфуз етмәји бачаран адам.
[3] Лә'лү шәкәр—ал додаг вә ширин сөз мә'насында ишләдилмишдир.

ГӘЗӘЛ*

Еј ке, һәмһөчреје маи, вәрәге зоһд бешуј,
Веј ке, сабетгәдәми, ғејре рәһе ешг мәпуј.
Әз мәне ғәмзәде чоз ешге рохе јар мәпорс,
Ба мәне делшоде чоз соһбәте делдар мәгуј.
Та әз ан дәм ке, һәриме деле мән хәлвәте уст,
Фаш бинәм рохе у, кәр некәрәм бәр һәме суј.
Чәрх сәркәште нә анәст монәггәш бенечум,
Бәлке әндәр тәләбәш манде фру гәргә бе хун.
Рузе голкәшт, баһар әст-о, тәмаша-во тәрәб,
Хиз, та хејмә безән ба меј-о нej бәр ләбе чуј.
Вазеһ әз хак сәр арәд бе нәсиме дәре дуст,
Коштеје-ешг бәле, зенде тәван кәшт бе буј!

(Сәтри тәрчүмә)

Сән еј бизимлә һәмнишин олан, заһидлик дәфтәрини сuја ат,
Сән еј сабитгәдәм дост, ешг јолундан гејри бир јол тутма!
Бу гәмли ашигдән јар мәһәббәтиндән гејри бир шеј сорушма,
Бу заваллы ашиглә, дилдар сөһбәтиндән гејри бир шеј данышма!
О замандан ки, мәним көнүл отағым онун хәлвәткаһы олмуш,
Һәр тәрәфә бахырам, анчаг онун шәклини көрүрәм.
Бу сәркәрдан фәләк улдузларла бә'зәнмиш кими көрүнмәсин.
Бәлкә, о да, бир ашигдир, јар һәсрәтилә ган-јаш төкүр!
Күл чағы, баһар вахты, тамаша вә шадлыг заманыдыр.
Галх, чај кәнарында мej мәчлиси гур, нej чал!
Вазеһ јар гапысындан кәлән нәсими дујунча торпагдан баш галдырар
Бәли, ешг илә һәлак олан мә'шуг әтрилә һәјат тапар.

ГӘЗӘЛ*

Шаһеде хәркәһнешин золф зе рох кәрд баз,
Нуре һәгигәт пәдид әз золемате мәчаз.
Диде бедидаре дуст, дәст дәр ағуше јар,
Ешг әз ан су нијаз, һосн әз ан суј наз.
Сәдре һәриме гәбул дәр хоре һәр хам нист
Пәс бенешин, шәм'вар сәр бекәш әз суз-о саз.
Торбәте Мәһмуд ра рузе чәза ин недаст:
«Һачәте фердос нист коштеје тиғе Әјаз»
Вазеһе аваре ра банке чәрәс,—совте заг,
Паје тәләб дәр беманд, мәнзеле мәгсәд дераз.

(Сәтри тәрчүмә)

Чадырда отуран көзәл сачларыны үзүндән
јығды,
Мәчаз зүлмәтиндән һәгигәт нуру парлады.
Көз дост көзүндә, әл јар гојнунда гәрар тутду.
Ешг бир тәрәфдән, һүсн о бири тәрәфдән
назү- нијаза башладылар.
Онун гәбул отағына јол тапмаг һәр хам адамын
иши дејил,
Инди ки, беләдир, отур, шам кими алыш, јан вә
дөз.
Маһмуд түрбәтиндән чәза күнү бу нида гопар:
«Әјаз гылынчы илә өлмүшә чәннәт нә лазым?»*
Истәк кәһәри јары јолда, мәгсәд мәнзили
узагларда галды.
Инди гарға сәдалары аварә Вазеһ үчүн чәрәс
сәдалары[1] јерини тутубдур.

---

[1] Карван зәнкләринин сәси.

*
* *

Та кеј дел он деларам зин дел рәмиде дарәд,**
Вәз дустане бидел, дел арәмидә дарәд?

(Сәтри тәрҹүмә)

Һавахта гәдәр о көзәл көнлүнү мәндән үркмүш
сахлајачаг,
Һавахта гәдәр о, севән ашигинә лагејд галачаг?!

РУБАИ**

Кәр мәрди зе ма зәни дарәд дуст,
Јарист неку-во ејбәш нә некуст.
Әмма, зе че руј чон зәни мәрди хаст,
Дәр чешме чаһан пәлид-о бәд сијреји уст.

(Сәтри тәрчүмә)

Бизләрдән бир киши бир гадыны севсә,
О, көзәл бир дост сајылар вә она нөгсан тутмаг јахшы көрүнмәз.
Бәс нә үчүн гадын бир кишини севсә,
Дүнјанын көзүнә хар вә позғун көрүнәр?!

РҮБАИ**

Ҹан-о тәне мән фәдаје јек бусеје јар,
Амал-о хәјале мән, бәр у бад несар.
Ашег мәнәм-о бе ешге у дәр ғәм-о дәрд,
Шејда мәнәм-о бе һеҹре у зар-о незар.

(Сәтри тәрҹүмә)

Мәним ҹаным вә гәлбим јарын бир бусәсинә
фәда,
Мәним арзу вә амалым она
фәда олсун.
Мән ашигәм, онун ешгилә гәмә, дәрдә
дүшмүшәм,
Мән шејда бүлбүләм, онун һиҹрилә белә
ағлар олмушам.

РҮБАИ**

Ләб бәр ләбе јар борданәш, вәһ, че хош әст!
Ҹам әз пеје чам хорданәш, вәһ, че хош әст!
Зиба сәнәми, посте ләби, ширин гуј,
Әндәр бәре ход фошорданәш, вәһ, че хош әст!

(Сәтри тәрҹүмә)

Јарла додаг-додаға дурмаг, аһ нә хошдур!
Онунла гәдәһ ардынча гәдәһ долдурмаг,
аһ, нә хошдур.
Пүстә додаглы, ширин сөзлү, көзәл бир сәнәми
Алыб ағуша сыхмаг, аһ, нә хошдур!

ҺӘСБ-ҺАЛ*

Мәһе носәфәрәм!
Рәфти зе нәзәр, диде зе дел әшк рәван кәрд,
Рәсмист пеје носәфәран аб фешан кәрд.
Вәллејли иза јәғша! Һәлаке ашег шәбе фәраг әст,
Вәннәһари иза тәчәлла! Сәрмајеје омр рузе
весал.
Һичран кечәсин мөһнәтини кәр көрә кафир,
Шәк јохду ки, инкар еләмәз рузи-гијамәт.
Кәр заһиди-хүдбин биле зөвгини вүсалын,
Чәннәт тәләбиндән нә булур ғејри нидамәт!
Ведаје дустан рәсмист гәдим вә этваре јаран холгист кәрим, пәс әз че чәһәт ан мобәддәл бе хәлаф шод вә ин мотәғәјјер бе хелаф.
Еј шоһреје шәһр, әз че шоди шәһр-бешәһри?
Кәл бәдри иза сиртә фәсыртә кәһилали.
Дур әз то әкәр диде ченин хуне чекәр рихт
Ма түнзүрү гәд вәчһәкә илла бехејали.

Кодам хаке раһ бетәгбиле кәрде ләʼл сәмәндәт сәр бе чәрхе бәринәст вә кодамин сәрмәнзел зе нәсиме торреје мешкинәт рәшке сәһраје Чин.
Дәр ханеје зин челвеконан, әрбәдәчујан,
Һәр ча ке, бедин шәкл-о шәмајел бехорами,
Әз рәшк шәвәд чәрхе бәрин һәлгебегушәт.
Вәз еʼчз нәһәд рәһ бе чәбин дағе ғолами.
Бу мәсәл гәләтдир ки, дејәрләр көздән кедән көнүлдән кедәр. Мадам ки, көздәјдин, көздә идин. Инди ки, көздән кетдин, көнүлдәсән.
Көз ағлар ким, сәни көрмәз, көнүл хүд
сәндән ајрылмаз,
Мәкәр чисми-ләтифин назәниним, сәрбәсәр
чандыр?
Һәр ча ке, ешрагәте гәлбист, че доа, че салам вә анча ке бәриде мәһәббәтәст че гасед, че пәјам?
Сәдре һәрәме васле то ра раһе сәба ку?
Јараје гозәштән нәконәд пејке хәјаләм.
Тәркиби-вүчудум игтијази-висали-меһринлә-дир вә әдәм имканым гиблеји-фәраги-гәһринлә.

Мәни ешгин одуна јандырдын,
Чүнки көрдүн јанырам, јан дурдун.

Баз ај, баз ај, ке, би то диде ра нур нист вә дел ра сурур неј.

Нә чареје хәнде, нә мәчале гофтар,
Нә зәһреје нешәст, нә јараје рәфтар,
Нә годрәте сәбр, нә говвәте аһ,
Чан дәр кәф-о чешм бәр раһ.

Баз ај, баз ај, хоршиде тәл'әтәт бенәма, пәрде әз чәмал бегоша, мәчлесе һәрифан бијара. Че чаје гәт'эн әјдиһин?

Дәст әз торонч әчәб нист нәшнахтән боридән,
Дәр таре һәр кәмәндәт сәд сәрбориде дари!

(Тәрчүмә)

ҺӘСБ-ҺАЛ

Јени сәфәрә чыхан ајым![1]
Сән мәним нәзәрләримдән узаглашаркән,
көзләрим бағрымдан јаш ахытды.
Бу бир рәсмидир, гајдадыр сәфәрә
чыханларын далынча су сәпәрләр.

Аһ, о заман ки, кечә зүлмәт чөкүр! Ашигин һәлакы бу ајрылыг кечәсиндәдир. Аһ, о заман ки, күндүз чилвәләнир!* Өмүр сәадәти бу вүсал күндүзүндәдир.

---

[1] Мирзә Шәфи Тифлисдә икән бир гызы севмишдир. Онлар бир мүддәт бир-бирилә достлуг етмишләр. Нәһајәт, гызы кәнд әһлиндән олан дөвләтли бир оғлана әрә вериб онлары ајырмышлар. Бу һәсб-һал һәмин мүнасибәтлә јазылмышдыр. Әсәр үч дилдә Азәрб. фарс вә әрәб дилләриндә нәзм вә нәсрлә јазылмышдыр.

Мирзә Шәфи нәср парчаларыны сәч'или (гафијәли) нәсрлә јаздығына көрә, биз дә тәрчүмәдә ону мүһафизә етмәјә чалышдыг. (Ред.)

Һичран кечәсин мөһнәтини кәр көрә кафир,
Шәк јохду ки, инкар еләмәз рузи-гијамәт.
Кәр заһиди хүдбин билә зөвгини вүсалин.
Чәннәт тәләбиндән нә булур гејри-нидамәт?

Достларын ајрылыг заманы бир-бирилә видалашмасы бир рәсмдир гәдим, мә'шуг этвари бир адәтдир кәрим[1]. Бәс нә үчүн о лаф[2] олду, бу хилаф?

Еј шәһәрин мәшһур көзәли, нә үчүн шәһәрдән шәһәрә үз тутдун,
О бәдирләнмиш ај кими доланыб (узаглашыб) һилалә дөндүн?
Сәндән узаға дүшәндән бәри көз беләчә
чијәр ганы ахыдыр.
Сәнин үзүнү доғрудан да, хәјалдан башга
гејри јердә көрмәк олмазмыш!

Һансы јолун торпағы сәнин ал кәһәринин ајаг тозу сајәсиндә уча фәләјә галхмышдыр, һансы јол ајрычына мүшк гохујан телләринин әтри үчүн Чин сәһрасы пахыллыг етмәјә башламышдыр?

[1] бәјәнилмиш.
[2] јалан.

Сән јәһәр үстүндә бу чилвәләнән көзәллијин,
бу вүгарынла,
Бу шәклү шәмајиллә һараја ајаг гојсан,
Уча фәләк һәсәдиндән сәнин гулағы
сырғалы гуламын олар,
Јер исә, итаәтиндән өз алнына нөкәрчилик
дамғасы вурар.

Бу мәсәл гәләтдир ки, дејәрләр көздән кедән көнүлдән кедәр. Мадам ки, көздәјдин, көздә идин. Инди ки, көздән кетдин, көнүлдәсән.

Көз ағлар ким, сәни көрмәз, көнүл хүд
сәндән ајрылмаз,
Мәкәр чисми-ләтифин назәниним, сәрбәсәр
чандыр?

Орда ки, көнүл ајдынлығы вар, нә дуа, нә сәлам; орда ки, мәһәббәт пејки вар, нә гасид,
нә пәјам![1]

Сәнин васл отағына сәба нечә јол тапа
биләр ки,
Ораја кечмәк үчүн мәним хәјал гасидим
белә, ачиздир!

[1] Мәктуб.

Тәркиби-вүчудум игтизаји-вүсали меһринләдир вә әдәм имканым гиблеји-фәраги-гәһринлә[1].
Мәни ешгин одуна јандырдын,
Чүнки көрдүн јанырам, јан дурдун.
Гајыт, гајыт ки, сәнсиз нә көздә нур, нә көнүлдә сүрур[2] вар.
Нә күлмәјә бир һәвәсим, нә сөһбәтә мејлим
Нә отурмаға гәрарым, нә кетмәјә тагәтим
галмыш.
Нә сәбр етмәк гүдрәтим, нә аһ чәкмәк
гүввәтим вар
Чаным додағымда, көзүм јоллардадыр.
Гајыт, гајыт өз күнәш чамалыны көстәр, үзүндәки пәрдәни ат, ашигләр мәчлисини зијнәтләндир. Нә әлини кәсмәк јеридир?*
Әллә түрүнчү бир-бириндән сечмәјиб,
кәсмәк тәәччүблү бир шеј дејил,
Сәнин кәмәндинин һәр бир телиндә јүз
башыкәсилмиш гәрар тутмушдур**.

---

[1] Мәним һәјатым сәнин вүсалына чатмағымдан, мәһвимсә, сәнин ачыгланыб, ајрылмағындан асылыдыр.
[2] Шадлыг.

ГЕЈДЛӘР ВӘ ИЗАҺЛАР

Сәһ. 60. Ибн Јәмин Әмир Фәхрәддин Маһмуд—XIII әср шаирләриндәндир. Јахын Шәрг поезијасында гит'ә устады кими таныныр. Ибн Јәминин атасы Азәрбајчан Елханиләр сүлаләсинә мәнсуб дөвләт хадими вә көркәмли түрк сәркәрдәси олмушдур. О, Елханиләр тәрәфиндән Нишапура дөвләт вәзифәсинә көндәрилмиш, Фәхрәддин Маһмуд да, бурада анадан олуб, бөјүмүшдүр.

Сәһ. 80. Мирзә Һачы Ағасы—Фәтәли шаһдан сонра һакимијјәт башына кечмиш Мәһәммәд шаһын (1830-чу илләр) сәдр-әзәми — баш назири олмушдур. Һачы Ағасы Иран тарихиндә ән гәддар вә мүстәбид дөвләт башчыларындан олмушдур. Рус сәјјаһы Берјозин ону «Иран Ри-

шеләјеси» адландырыр. Мирзә Шәфинин алманча әсәрләри ичәрисиндә она јазылмыш бир нечә ше'ри вар.

Сәh. 87. Гәзәли илк дәфә 1926-чы илдә Сәлман Мүмтаз нәшр етдирмишдир. (Бах: Сәлман Мүмтаз «Мирзә Шәфи Вазеh», Бакы. 1926. Азәрбајҹан ССР Елмләр Академијасы јанында Республика Әлјазмалары фонду, инв. № 18814).

Шаирин китабда 87, 88, 94, 96. 98-чи сәhифәләрдә верилән:

«Нә гәдәр ким, фәләјин сабиту сәјјарәси вар,»
«Еј нәзакәт чәмәни ичрә хураман Сүсәни,»
«Һәр зәман кан гәдде бала зе нәзәр мигозәрәд,»
«Еј ке, hәмhөчреје маи, вәрәге зоhд бешуј,»
«Шаhеде хәркәhнешин золф зе рох кәрд баз,»—

мәтлә'ли ше'рләри. Начи вә Насеhлә мушаирәси вә «Һәсб-hал» бу мәнбәдән көтүрүлмүшдүр. Һәмин әсәрләр мәтндә hәр јердә (*) ишарәси илә көстәрилмишдир.

Сәh. 88. Сәдәғин јајы гашын сәдгәси гурбан Сүсәни.

Фикримизчә ше'рдә—көзә тушланан ох мә'насында олан «сәдағ» сөзү бурада аhәнк инчәлији хатиринә «сәдәғ» кими ишләнилмиш вә әл јазмасында катиб хәтасы олараг, ејн-«ғ» илә дејил гаф «г» илә јазылмышдыр.

XVIII әср шаирләриндән Аға Мәсиh Ширванинин:

«Дила, етмә тәвәггө, расткулуг ганда галмышдыр.
Гәринә өзкәдир, онлар кечән дөвранда галмышдыр».

мәтлә'илә башланан мүхәммәсиндә дә, «сәдағ» сөзү јухарыда дедијимиз мә'нада ишләнилмиш вә фикримизи тәсдиг едә биләр:

Сәдағ оху кими кәчтәб'иләр тутмуш нәзәркаhи
Олар ким, доғрудур, әјри гылынч тәк јанда
галмышдыр.

Вазеh јухарыда көстәрилән мисрада чох әјри олан сәдағ јајынын өз әјрилијини бир сәдәгә олараг көзәлин гашларындан алдығыны сөјләјир. Бунун она бир сәдәгә, гурбанлыг верилдијини дејир.

Сәh. 89. Едә кәр зиндә ләбин ләфзи Мәсиhа, јарашур,

Мәсиh, јахуд Мәсиhа Иса пејғәмбәрин ләгәбидир. Ләфзи Мәсиhа Исанын ләфзи—сөзү демәкдир. Дини рәвајәтә көрә Иса куја өз нәфәси вә сөзү илә өлүнү дирилдирмиш.

Бу мисрада шаир көзәлин ширин данышығы илә Мәсиhанын өзүнү беләдирилдә биләчәјини сөјләјир.

Сәh. 90. Ше'р илк дәфә 1929-чу илдә Ә. Ә. Сејидзадә тәрәфиндән нәшр едилмишдир. (Бах: Ә. Ә. Сејидзадә. «Кәнчәли бөјүк мүтәфәккир вә шаир Мирзә Шәфи Вазеh» Кәнчә, 1929).

Шаирин китабда 90, 100-чү сәhифәләрдә верилән:

«Мин ев јыхыб, тикирсиниз бир бош минарә»,
«Та кеј дел он деларам зин дел рәмиде дарәд,»

мисраларилә башланан ики ше'ри вә фарсча рүбаиләри hәмин китабчадан алынмышдыр. Бу ше'рләр мәтндә hәр јердә (**) ишарәсилә көстәрилмишдир.

Сәh. 90. Зәннимизчә, мисра јазыдан јазыја кечдикчә тәhриф олунмушдур. Ше'ри:

«Мин ев јыхыб, тикирсиниз бир бош минарә,

Әршә чыхыб, јетмәк үчүн пәрвәрдикарә»
—шәклиндә ислаһ етмәк бәлкә мәгбул көрүндү.

Сәһ. 91. Ше'р илк дәфә чап олунур. Һәмин мисраларын Мирзә Шәфи Вазеһин олдуғуну тәхмин едирик.

Сәһ. 92. Сәбзпуш олмуш гәдин рүхсари-атәшкунилә,
Мусији-Имранә куја, Тур шәклин көстәрүр.

Муса пејғәмбәрин (Имран ләгәбидир) Тур дағында аллаһла данышығы һаггындакы һәдисә ишарәдир. Бу һәдисә—дини рәвајәтә көрә, куја һәмин данышыг заманы аллаһ Мусаја од шәклиндә көрүнмүшдүр.

Вазеһ ше'рдә көзәлә мүрачиәтлә көстәрир ки, сәнин бојун од сачан јанагларынын шөвгүндән ал-јашылы рәнкә бүрүнмүшдүр. Сәнә бахан ашигә шәклин Мусаја Тур дағында көрүнән оду хатырладыр.

Сәһ. 93. Тилбә көнлүм тилләр илә асылуб,
тилдир сәбәб,
Филмәсәл, бахган кәсә Мәнсур
шәклин көстәрүр.

Мәнсур Һәллач мәшһур суфиләрдән олмушдур. Ислам дини вә шәриәтин еһкамларыны тәфтиш етмәк иттиһамилә 918—919-чу илләрдә Бағдадда Хәлифә Мүгтәдирбиллаһ тәрәфиндән дара чәкилмишдир. Өлдүрүләркән о, дар ағачы алтында мәғрур дајанмыш, төвбә етмәк истәмәмишдир. Буна көрә дә, заман кечдикчә Мәнсур Һәллач образы шәрг поезијасында мәсләк вә эгидәјә сәдагәтин рәмзи кими верилмишдир.

Бејтдә дар ағачындан асылмыш Мәнсурла ешг, севда учундан көзәлин инчә телләриндән асылмыш дәли, ашуфтә бир көнүл мүгајисә едилмишдир. Биринчи мәсләк вә эгидәдә нә гәдәр фәдакар вә дөнмәздирсә, икинчи дә (ашиг) мәһәббәт вә достлугда еләчә фәдакар вә сабитгәдәмдир.

Гејд: Мүшаирә А. Бакыхановун «Көстәрүр» рәдифли ше'ри әсасында апарылмышдыр:

Көзләрин ким, ашигә мәхмур шәклин көстәрүр.
Әһли-фәгрә мәрдуми-мәғрур шәклин көстәрүр.

Сәһ. 99. Маһмуд түрбәтиндән чәза күнү бу нида
гопар:
Әјаз гылынчы илә өлмүшә чәннәт нә лазым?

Бурада Султан Маһмуд Гәзнәви илә (969—1030) онун јахын вә садиг досту Әјаз арасында олан достлуға ишарә олунур. Әјаз өз ағыл вә зәкасы, һәмчинин Султан Маһмуда олан мәһәббәт вә сәмимијјәти илә башгаларындан сечилмишдир. Һәтта, онларын арасында олан бу сәмимијјәт вә мәһәббәт зәрбүл-мәсәлә чеврилмиш, достлуг вә сәдагәт нүмунәси кими көстәрилмишдир. Шаирләр бу барәдә «Маһмуд вә Әјаз» адында чохлу мәнзумәләр јазмышлар.

Вазеһ бу мәсәләни хатырламагла достлуг вә мәһәббәти тәрәннүм етмәк истәмишдир: Әјаз тиғилә—дост гылынчы илә өлдүрүләнә чәннәт нә лазымдыр? Белә бир өлүм ән бөјүк хошбәхтлик дејилми?

Сәһ. 111. «Вәллејли иза јәгша, вәнһаһари иза тәчәлла»—гуранда ајәдир. (тәрчүмә үчүн мәтнә, көстәрилән сәһифәјә бахын) Шаир бурада ајрылыг вә вүсал чағларыны вермәк үчүн һәмин ајәдән истифадә етмишдир.

Сәһ 114. «Гәт'ән әјдиһин»—гуранда сурәдир. (тәрчүмә үчүн мәтнә, көстәрилән сәһифәјә бахын). Бу сурәдә Ју-

сиф вә Зүлејха һекајәси верилмишдир. Дини рәвајәтә көрә Јусиф Зүлејханы көрмәк үчүн онун отағына дахил оланда, Зүлејха гызларла отуруб турунч кәсирмиш. Јусифин фөвгәл'адә көзәллији гаршысында һејран галан Зүлејха вә гызлар турунч әвәзинә, ихтијарсыз оларағ, әлләрини кәсмишләр...

Бурада исә, ифадә мүстәгим мә'нада ишләнмиш, сонра рәвајәтлә әлагәләндирилмишдир.

Сәһ. 114 Әллә түрүнчү бир-бириндән сечмәјиб кәсмәк
тәәччүблү бир шеј дејил.
Сәнин кәмәндинин һәр бир телиндә јүз
башыкәсилмиш гәрар тутмушдур.

(Бејти баша дүшмәк үчүн Јусиф вә Зүлејха һаггында рәвајәтә бахын: сәһ. 121, 122).

Лүғәт

А

Аби-һәјат—дирилик сују

Б

Бадә—шәраб
Бахган кәсә (өзбәкчә)—бахан адама
Бәдри-тамам—бүтөв ај, он дөрд кечәлик ај. (мәч. көзәл үз)
әрг—илдырым, ишыг
Бәсирәт әһли—көзүачыг адам
Бүләнд—уча, јүксәк

В

Вәсф—тә'риф
Вәһм—горху

Г

Гит'ә—ше'р формасы

Д

Дәркаһ (дәркәһ)—астана
Дәст—әл
Дәмәт—күл дәстәси
Дидә—көз

Е

Ејма—ишарә (гаш, көзлә)

Ә

Әбр—булуд
Әдәм—һечлик, јохлуг
Әтвар—гылыг, наз-гәмзә
Әфлак—фәләкләр

З

Зар—ағлар
Зәрд—сары
Зиндә—дири

И

Ибн—оғул
Игтиза—ичаб, мүмкүнлүк, зәрурәт
Исар—малыны сәхавәтлә вермәк, гурбан етмәк

К

Кәрим—мәрһәмәтли, сәхавәтли (бурада—бәјәнилмиш)
Көвкәб—улдуз
Кишвәр—өлкә
Кур—кор

Ҝ

Ҝирјан—ағлар
Ҝүлкүн—ал, гырмызы

Л

Лаф—јалан
Ләб—додаг
Ләфз—сөз, данышыг

М

Меһр—мәһәббәт
Мәдһ—тә'риф
Мәијјәт—мүшајиәт едәнләр
Мәтлә'—ше'рин илк мисрасы
Микнәт—вар, дөвләт
Мәхмур—хумарланмыш
Мур—гарышга
Мүһәггәр—һәгир, зәиф, ачиз
Мүшаирә—ше'рләшмә

Н

Неј—түтәк
Чәззарә—тамаша

П

Пејда— (олмаг)—көрүнмәк, тапылмаг
Пәјам—мәктуб, сифариш
Пәмбә—памбыг
Пуш—пушак-кејим

Р

Расткулуг—доғрулуг, доғру данышмағ
Рәнчур—хәстә, нахош
Руј—үз
Рухсар—үз, јанаг

С

Сабитгәдәм—сәбатлы, дөнмәз, мөһкәм адам
Санмағај (өзбәкчә)—санмајын
Сарбан—сарван
Сәбз—јашыл
Сәрапа—башдан-ајаға
Сәркәштә—авара, сәркәрдан
Саһи-гәд—уча бој, дүз гамәт
Сиришк—көз јашы
Ситәмкар—зүлмкар

Т

Танкимас (өзбәкчә)—ејб олмаз
Тар—гаранлыг
Тарач—гарәт, талан
Тәмас—тохунмаг
Тән—бәдән, чан
Тәнбур—чалғы аләти
Тиғ—гылынч
Тилбә көнлүм (өзбәкчә)—дәли көнлүм
Түрбә—гәбир, мәзар
Түрреји-зүлф—һөрүк, сачын гатлары
Түрфә—гәрибә

Ү

Үрфан—елм, билик

Ф

Фәраг—ајрылыг
Филмәсәл—мәсәлән (бурада санки, елә бил ки)

Х

Хилаф—эксинә, тәрсинә
Хисләт—инсан тәбиәти
Хошнуд—разы галмаг, севинмәк
Хублуг—көзәллик, јахшылыг
Худ—өзү
Хурам—назлы-назлы јеримәк

Һ

Һәмнишин—бир јердә отуруб дуран, јолдаш, дост
Һәрәкату рәвиш—давраныш
Һәсб-һал—һал-әһвал

Ч

Чешм—көз

Ш

Шәмаил—сурәт, чамал

КИТАБЫН ИЧИНДӘКИЛӘР

Тәрҹүмәчидән *Аслан Асланов* 5
Мирзә Шәфи Вазеһ. *Заһид Оруҹов* 9

Алман дилиндән тәрҹүмәләр

Мәһәббәт тәранәләри 23
Һикмәтли сөзләр, заманәдән шикајәт вә е'тиразлар 43

Орижинал ше'рләри

Азәрбајҹанҹа ше'рләр 87
Фарсҹа ше'рләр 94

Ге̇јдләр, изаһлар вә лүғәт

Ге'дләр вә изаһлар. *Ф. Садыгзадә* 117
Лүғәт 123

Мирза Шафи Вазех

ПЕСНИ

(*На азербайджанском языке*)

• Нәшријјат редактору *Нәриман Һәсәнзадә.*
Бәдии редактору *Ф. Гулиј в* Техн. редактору *В. Авадејева.*
Корректорлары. *А Мәммәдова вә Ф. Гәһрәманова.*

Чапа имзаланмыш 16/II 1961-чи ил Форматы 0×90''₃₂—2=2,34. ч. в. Нәшр в. з.9 ФГ 09639. Тиражы 10000.
Сифариш 453. Гијмәти 20 гәп

Ушагкәнчнәшр. Бакы, Фиолетов күчәси. 8.

Азәрбајҹан ССР Мәдәнијјәт Назирлијинин «Гызыл Шәрг» мәтбәәси, Бакы, Һәзи Асланов күчәси, 80

326

894.362--1
B15